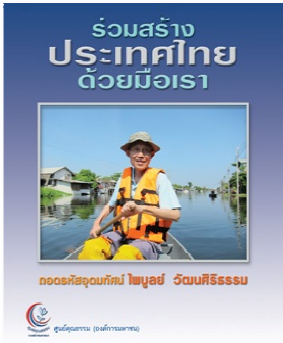

บทวิจารณ์หนังสือ
ร่วมสร้างประเทศไทยด้วยมือเรา : ทอดรหัสอุดมทัศน์
ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม

ศักดิ์ชัย นิรัญทวี¹ | Sakchai Nirantawee

ผู้เขียน/เรียบเรียง สันติสุข โสภณสิริ

ผู้จัดพิมพ์ ศูนย์คุณธรรม (องค์การมหาชน)

ปีที่พิมพ์ 2555

พิมพ์ครั้งที่ 1

จำนวนหน้า 365 หน้า

ISBN 978-616-543-158-3

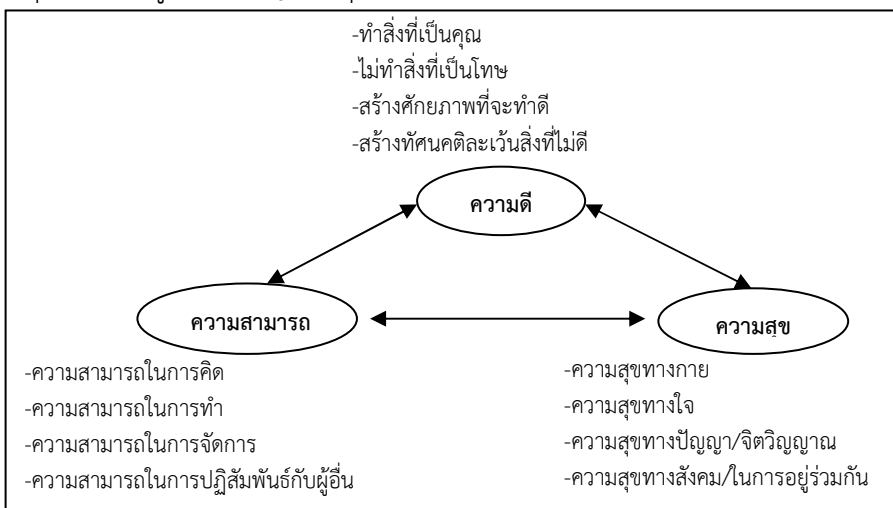
เนื้อหาหลักของหนังสือเล่มนี้คือการรวบรวมแนวคิดและกิจกรรมการทำงาน เพื่อพัฒนาสังคมของคุณไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม ซึ่งได้ชื่อว่าเป็น “นักพัฒนาสังคมอิสระ” หรือ “รัฐมนตรีเอ็นจีโอ” ซึ่งถึงแก่อนิจกรรมด้วยวัยเพียง 70 ปี ในปี พ.ศ. 2555 แยกออกเป็น 8 บท โดยผู้เรียบเรียงให้ชื่อว่า 8 เส้นทางสู่ประเทศไทยที่พึงปรารถนา คือ 1) ฟ้าเปิดสำหรับการเปลี่ยนแปลง ปฏิรูปประเทศไทย : ใช้บรรยากาศและโอกาสแห่งการเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งที่ดีกว่า 2) ปรับโครงสร้างการเมืองการปกครอง : กระจายอำนาจถึงท้องถิ่น องค์กร และประชาชน 3) ใช้กระบวนการมีส่วนร่วมทุกระดับ 4) สร้างความรู้รักสามัคคีด้วยสันติวิธีและสันติวัฒนธรรม 5) ส่งเสริมความซื่อตรงต่อต้านคอร์รัปชัน 6) ปฏิรูปการศึกษา 7) มองปัญหาระดับโลกและมนุษยชาติ ลอดแว่นไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม และ 8) ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงทางรอดที่ยั่งยืนของประเทศไทยและของโลก รวมทั้งบทสรุปที่ทิ้งประเด็นว่า จุดหมายปลายทางที่ย้อนกลับมาสู่จุดเริ่มต้นเสมอ หนังสือเล่มนี้เป็นงานชิ้นสุดท้ายที่คุณไพบูลย์ วัฒนศิริธรรมฝากไว้ให้แผ่นดิน เนื่องจากท่านมีส่วนร่วมในการอ่านตรวจแก้ต้นฉบับจนวินาทีสุดท้ายที่โรคร้ายไม่เปิดโอกาสให้ท่านทำงานอีก จนต้องยอมรับออกมาเป็นลายมือตรงบรรทัดหนึ่งว่า “จุดที่หมดแรงทำต่อไม่ไหวแล้ว”

¹ รองศาสตราจารย์ ดร. คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ประเด็นที่น่าสนใจของหนังสือมีหลายประการ **ประการแรก**คือวิถีชีวิตและวิถีแห่งงานของคุณไพบูลย์ วัฒนศิริธรรมที่มีคุณค่าในตัวเอง ซึ่งเริ่มต้นจากการเป็นเด็กที่เติบโตในชนบท มีโอกาสเป็นนักเรียนทุนรุ่นที่ 1 ของธนาคารแห่งประเทศไทยไปศึกษาต่อต่างประเทศและกลับมาทำงานร่วมทีมกับ ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ที่ธนาคารแห่งประเทศไทย เป็นผู้จัดการตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย ผู้บริหารธนาคารเอกชน แล้วลาออกทิ้งเงินเดือนเป็นแสนมาทำงานเป็นนักพัฒนาเอกชนในนามมูลนิธิพัฒนาชนบท ตลอดชีวิตการทำงานได้แสดงให้เห็นถึงอุดมการณ์และการทำงานที่ยึดประโยชน์ของสังคมเป็นตัวตั้ง แม้เมื่อได้มีโอกาสทำงานในตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ก็ถือว่าเป็นโอกาสของการผลักดันแนวทางพัฒนาคนและสังคมให้เป็นจริงและมีสถานะทางกฎหมาย **ประการที่สอง** เนื้อหาของหนังสือเน้นภาพของการถ่ายทอดระบบความคิด ไปสู่แนวทางปฏิบัติที่ชัดเจนโดยไม่ทำให้กลายเป็นหนังสือเรื่องเล่าประวัติชีวิตจนกลายเป็นการเชิดชูชีวิตของคนคนหนึ่งมากกว่าตัวเนื้อหาความคิดอันเป็นประโยชน์ต่อสังคม แม้ว่าคุณไพบูลย์ วัฒนศิริธรรมซึ่งล่องลับไปแล้วจะเป็นคนไทยคนหนึ่งที่เหมาะสมได้ชื่อว่า “ตัวตายแต่ชื่อยัง” แต่แนวคิดที่เอาจริงในเรื่องการพัฒนามีแง่มุมมากมายควรค่าเป็นสาระของการเรียนรู้มากกว่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเรียบเรียงความคิดอย่างเป็นระบบผ่านเทคนิคผังความคิด (mind mapping) ผู้เรียบเรียงได้นำผังความคิดจำนวนมากที่เขียนด้วยลายมือของคุณไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม มาลงพิมพ์ไว้ด้วย ถือว่าเป็นการเพิ่มเสน่ห์ของหนังสือและเป็นตัวอย่างบทเรียนของการใช้เทคนิคผังความคิดสำหรับผู้สนใจเรื่องผังความคิดโดยทั่วไป **ประการที่สาม** 365 หน้าของหนังสือนี้เป็นเสมือนการบันทึกความพยายามของการขับเคลื่อนสังคมไทยไปสู่คุณภาพแห่งสุขภาวะของสังคมสมัยาคือ กาย จิต ปัญญาและสังคม ผ่านความคิดและกิจกรรมที่มีคุณไพบูลย์ วัฒนศิริธรรมเข้าไปเกี่ยวข้องหรือเป็นผู้นำ บางเรื่องบางกิจกรรมเมื่อเวลาผ่านไปจนถึงปัจจุบันได้บังเกิดเป็นรูปธรรมภาคปฏิบัติหลายกิจกรรมเช่นกรณีของการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่การปฏิบัติในโรงเรียนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน หรือกรอบความคิดเรื่องสุขภาวะและประเด็นคุณธรรม

อีกหลายประเด็นที่คุณไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม มีโอกาสผลักดันผ่านโครงการของศูนย์คุณธรรมจนเกิดเป็นปัญญาคุณธรรมและสมัชชาคุณธรรม แต่อีกหลายประเด็นก็ยังไม่สามารถเป็นไปตามที่ต้องการ เช่น ความสามัคคีของคนในชาติที่ยังมีการแบ่งฝักแบ่งฝ่ายกันอย่างชัดเจนจนถึงปัจจุบัน

ผู้เรียบเรียงได้ให้เหตุผลว่า ทำไมต้องถอดรหัส “อุดมทัศน์” ของคุณไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม เนื่องจากเป็น “คนที่น่าเสนอกระบวนทัศน์ (paradigm) หรือชุดความคิดชุดใหญ่ว่าด้วยประเทศไทยที่พึงปรารถนาอย่างเป็นระบบและสม่ำเสมอ ทั้งในเวทีระดับชาติและเวทีนานาชาติมาเป็นระยะเวลายาวนานไม่น้อยกว่าทศวรรษ” โดยภาพของสังคมที่พึงปรารถนาในทัศนะของคุณไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม คือสังคมที่ต้องมีสามลักษณะหรือสามองค์ประกอบคือ ความดี ความเข้มแข็ง และความสันติสุข ทั้งสามองค์ประกอบนี้ครอบคลุมทุกระดับตั้งแต่ตัวบุคคล ครอบครัว กลุ่มคน ชุมชน องค์กร สถาบัน ทั้งสังคมระดับชาติและระดับโลก ทั้งสามองค์ประกอบคือ ความดี ความสามารถ ความสุข ได้รับการอธิบายว่าเป็นทั้งเหตุและผล เป็นทั้งเป้าหมายและวิถีทางในตัวเอง แนวคิดเรื่องนี้สรุปรวมอยู่ในแผนภูมิหน้า 37 เรื่อง 3 เสาหลัก/กงล้อหลักที่จะนำพาชีวิต/ชุมชน/องค์กร/สังคม/มนุษยชาติไปสู่ความเจริญสันติสุขอย่างมั่นคงและยั่งยืนดังนี้

องค์ประกอบทั้งสามมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันในลักษณะที่เป็นองค์รวม โดยมีความสุขเป็นผลที่พึงปรารถนาขั้นสุดท้าย โดยต้องเป็นความสุขแบบองค์รวม ทั้งมิติของกาย จิต ปัญญาและสังคม จะขาดมิติใดมิติหนึ่งไปไม่ได้ การพัฒนาสังคมไม่ควรให้ความสำคัญกับเครื่องมือวัดที่ติดกรอบอยู่กับเรื่องของความจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจ รายได้มวลรวมประชาชาติ รายได้เฉลี่ยรายหัว แต่ต้องพัฒนาเครื่องมือวัดความสุขขึ้นมาจากฐานของความร่วมมือของคนในชุมชนโดยคนในชุมชนต้องมีโอกาสพิจารณาและตกลงร่วมกัน ในอันที่จะเสนอเป้าหมายในการพัฒนา และดัชนีชี้วัดผลการพัฒนาของตนเอง แต่ละชุมชนไม่จำเป็นต้องมีดัชนีชี้วัดเหมือนกันและไม่ควรมีมากข้อเกินไป กระบวนการเหล่านี้มีตัวอย่างของการปฏิบัติจริงมาเป็นข้อมูลยืนยัน

สิ่งที่โดดเด่นในการขับเคลื่อนการพัฒนาในทัศนะและการทำงานของคุณไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม อย่างสำคัญคือการใช้ประชาชนเป็นศูนย์กลางโดยทุกกิจกรรมถูกจัดให้เป็นกิจกรรมของการจัดการความรู้ผ่านการสร้างชุมชนแห่งการปฏิบัติ (community of practice) ซึ่งต้องมีการรับฟังอย่างลึกซึ้งและสุนทรียสนทนา (dialogue) เป็นเครื่องมือสำคัญของการสร้างวัฒนธรรมความเป็นชุมชนแห่งการปฏิบัติ หลายกิจกรรม หลายความคิด ที่แสดงออกผ่านหนังสือเล่มนี้จึงปรากฏการทำงานลักษณะนี้อย่างชัดเจน จนทำให้มองเห็นบุคลิกของการทำงานที่นุ่มนวล เห็นคุณค่าของคนอื่น พร้อมทั้งจะรับฟังเพื่อสกัดเอาส่วนดีออกมาจากความคิดของทุกคน ไม่มองข้ามความสำคัญของทุกภาคส่วน เหมือนดังเช่นที่ท่านเสนอความคิดการบริหารแผนงานในหน้าที่ 116 ได้เสนอผังความคิดว่าต้องทำงานเชิงบูรณาการ โดยมีพื้นที่เป็นตัวตั้ง บูรณาการทุกเรื่อง ทุกประเด็น ทุกองค์กร สร้างแผนงานตามพื้นที่และตามประเด็น โดยใช้วิธีคิดเชิงรุกที่เน้นการมีส่วนร่วม มีความคิดสร้างสรรค์ มีความร่วมมือ และมีการบูรณาการ 2-3 มิติ ด้วยยุทธศาสตร์น้ำพุ คือชุมชนเป็นฐาน พื้นที่เป็นตัวตั้ง

แม้ภาพลักษณ์ของคุณไพบุลย์จะเป็นนักพัฒนาสังคม แต่ในความเป็นจริงท่านเคยมีส่วนในการปฏิรูปการศึกษาอย่างสำคัญคนหนึ่ง โดยเคยร่วมอยู่ในทีมงานขับเคลื่อนการปฏิรูปการศึกษาไทยร่วมกับ ศ.ดร.สิปปนนท์ เกตุทัต ในยุคที่ได้รับ

การสนับสนุนเงินทุนจากธนาคารกสิกรไทยดำเนินโครงการการศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์ ในช่วงทศวรรษ 2530 จนผลักดันให้เกิดเป็นกระแสของการปฏิรูปการศึกษาในภาครัฐและวงการการศึกษาทั่วไป จนเกิดเป็นพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ประเด็นที่เป็นข้อเสนอที่โดดเด่นของความคิดของคุณไพบูลย์ วัฒนศิริธรรมคือการเปิดกว้างทางการศึกษา การศึกษาตลอดชีวิต และข้อเสนอเรื่องการเชื่อมโยงการศึกษาระดับมหาวิทยาลัยเข้ากับการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น ภายใต้แนวคิดเรื่อง หนึ่งจังหวัด หนึ่งมหาวิทยาลัย โดยใช้ฐานคิดเดียวกับความคิดเรื่องการพัฒนาสังคมอื่นๆ นั่นคือข้อเสนอที่ให้ใช้ประชาชนและชุมชนเป็นศูนย์กลาง พร้อมกับทัศนะการมองโลกแบบองค์รวม

ในปัจจุบัน มีหลายมหาวิทยาลัยที่เข้าไปพัฒนาชุมชน แต่ส่วนใหญ่ยังทำงานแบบแยกส่วน ทำงานเป็นโครงการน้อยๆ เมื่อจบโครงการกิจกรรมพัฒนา ก็จบ แต่คุณไพบูลย์ วัฒนศิริธรรมเสนอให้มหาวิทยาลัยเป็นเพียง “หนึ่งในพหุภาคีกับองค์กรอื่นๆ” ในฐานะที่เป็นแหล่งภูมิรู้ให้แก่ภาคีอื่นๆ ด้วย “บันได 5 ขั้นสู่อุดมศึกษาร่วมสร้างประเทศไทยน่าอยู่” คือ หนึ่ง ร่วมกันตกผลึกทางความคิด ด้วยคำถามว่าการร่วมปฏิรูปประเทศ ควรทำงานกับใครและด้วยกระบวนการอย่างไร สอง ร่วมออกแบบเข็มทิศ ด้วยจิตมุ่งมั่น กำหนดปรัชญา กระบวนทัศน์ หลักคิด หลักการ ดัชนีชี้วัดความสำเร็จ เป็นต้น สาม ร่วมเตรียมการขั้นตอนให้ครบกระบวนการ สี่ ร่วมสร้างแกนสารที่บูรณาการครบมิติในการปฏิบัติ ด้วยการบูรณาการทั้งคน ทรัพยากรทุกมิติ และร่วมจัดการความรู้เพื่อถอดบทเรียนและอภิวัฒน์ต่อเนื่อง เป้าหมายของการทำงานคือการช่วยให้คนในท้องถิ่นพัฒนาตนเองได้ แล้วขยายไปสู่สามารถพัฒนาจังหวัดของตนเองได้ จนถึงสุดท้ายคือช่วยให้พัฒนาประเทศไทยได้

กล่าวโดยรวม ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม เห็นว่าปัญหาของประเทศและปัญหาของโลกมาจากสาเหตุสำคัญสามประการคือ 1) ประชากรหนาแน่นมากไป 2) ความโลภ ความเห็นแก่ตัว บริโภคนิยม วัตถุนิยมมากไป และ 3) คุณธรรมความดีน้อยเกินไป เนื้อหาของหนังสือทั้งเล่มได้คลี่ให้เห็นแนวความคิด/กิจกรรมที่มุ่ง

แก้ปัญหาพื้นฐานทั้งสามด้วยยุทธศาสตร์กล้อหลักสามประการคือความดี ความสุข ความสามารถ รวมทั้งตัวอย่างหมู่บ้านชุมชนที่ประสบความสำเร็จ หนังสือเล่มนี้จึงอัดแน่นด้วยสาระสำคัญที่ผู้อ่านจะได้มีโอกาสเรียนรู้แนวคิดเชิงหลักการและได้เรียนรู้ตัวอย่างการเรียบเรียงความคิดก่อนพูด ก่อนลงมือจัดทำโครงการด้วยการใช้รูปแบบผังความคิด ซึ่งเขียนด้วยลายมือของเจ้าของประวัติ อย่างเป็นระบบระเบียบสวยงาม อันสะท้อนให้เห็นถึงการคิดอย่างเป็นระเบียบ และเป็นระบบ อย่างไรก็ตามสามกล้อหลักเพื่อการพัฒนาจะไม่มีประสิทธิภาพ ประสิทธิผลที่มั่นใจได้เลยหากขาดองค์ประกอบในเรื่องความร่วมมือร่วมใจ การใช้คนและชุมชนพื้นที่เป็นศูนย์กลางและการมีทัศนะในการทำงานแบบองค์รวม

ยิ่งเมื่อเนื้อหาทั้งหมดผ่านการเรียบเรียงจากนักเขียนที่มีฝีมืออย่าง สันติสุข โสภณสิริ ยิ่งเสมือนเป็นการนำผู้อ่านดำดิ่งเข้าสู่คุณธรรมและคุณภาพในชีวิตการทำงานของคนดีมีความสามารถ มีความตั้งใจอย่างแรงกล้าที่จะสร้างความเข้มแข็งของประเทศจากการสร้างฐานให้แข็งแกร่งด้วยคนและชุมชน ชนิดที่ทำได้ไม่ถนัดนัก ในสังคมไทย